

EKONOMICKÁ KRIZE V ROCE 1930 A 2008. JAK ZPRAVODAJSTVÍ LN A MF DNES REFLEKTOVALO VÝVOJ NEZAMĚSTNANOSTI / ECONOMIC DEPRESSION IN 1930 AND 2008. HOW LN AND MF DNES REFLECTED THE INCREASE OF UNEMPLOYMENT

Tomáš Lysoněk

Studie vznikla na UK FSV v rámci specifického záměru SVV č. 263 501 Historická a teoretická mediální studia.

This study compares reactions of two selected Czech daily – Lidove noviny in 1930 and Mlada fronta in 2008 – to expansion of economic depression which forces employers to reduce cost of production and cost of labor force. The easiest way of reducing costs was cutting-down the number of employees. I tried to compare statistics considering the unemployment with media contents of economic news in selected newspapers. Study compares the influence of the rate of unemployment in various Czech and Moravian regions to their representation in selected medias and also compares the influence of the rate of unemployment in selected sectors of Czech economy to their representation in medias. Study also analyses subjects of business news which concerned the problem of unemployment. This study should answer the question about influence of unemployment development to contents of selected newspapers.

Keywords: Czechoslovak/Czech dailies, Lidove noviny, Mlada fronta DNES, economy, unemployment, depression

Příčiny a průběh Velké hospodářské krize na začátku 30. let a finanční krize, která se začala šířit ze Spojených států amerických v roce 2007, se značně odlišovaly. Přesto však média bez ohledu na zcela jinou povahu obou období ekonomického propadu obě éry v minulých letech porovnávala a připodobňovala.

Pro komparaci ekonomických krizí jsem se rozhodl i v této studii, která se zabývá otázkou, zda se obsahy vybraných tištěných médií v českých zemích zaměřovaly více na problémová odvětví ekonomiky a regiony, kde docházelo k rychlejšímú růstu nezaměstnanosti, nebo upřednostňovaly obory a oblasti, které působily jako čtenářsky atraktivnější, avšak situace v nich zdaleka nebyla tak vážná. Zároveň také porovnávám témata související s nezaměstnaností a propouštěním, kterým vybraná média věnovala svoji pozornost.

Pro analýzu jsem zvolil deník Lidové noviny (dále jen LN) z prvního pololetí roku 1930 a deník Mladá fronta DNES (dále jen MF DNES) z druhého pololetí roku 2008. Předmětem srovnání se stalo ekonomické zpravodajství v celostátní části novin. Zprávy na regionálně mutovaných stranách (týká se především MF DNES) jsem v této práci neanalyzoval.

V obou případech se jedná o období, kdy se problémy světové ekonomiky do Československa, resp. České republiky přenášely zatím pouze okrajově a růst počtu lidí bez

práce ještě nebyl natolik výrazný a dosud nenabyl masových rozměrů.

Během první poloviny roku 1930 se počet nezaměstnaných v Československu zvýšil o necelých 21 tisíc osob¹, ve druhé polovině roku 2008 pak v České republice přibýlo téměř 55 tisíc nezaměstnaných². Údaje z roku 1930 je však nutné brát se značnou rezervou – ve výsledném čísle jsou zahrnuti pouze uchazeči evidovaní tehdejšími zprostředkovateli práce, jejichž síť však především ve východnějších oblastech republiky byla řídká a u řady zejména dlouhodobě nezaměstnaných tak hodnota možné podpory převyšovala náklady na pravidelné dojíždění do sídla, v němž byla zprostředkovatelná. Na tyto instituce se také méně obraceli sezónní a domácí dělníci³. Věrnější obraz situace tak může podat procentuální porovnání počtu nezaměstnaných, který se během prvního pololetí roku 1930 zvýšil o čtyřicet procent, což znamená dvojnásobné tempo nárůstu nezaměstnanosti ve srovnání s druhým pololetím roku 2008.

Růst počtu lidí bez práce v obou srovnávaných obdobích nastal s několikaměsíčním odstupem od prvních statistických zjištění o zhoršování výkonnosti ekonomiky. Těmito ukazateli mám na mysli zejména pokles průmyslové výroby či snížení počtu nových zakázek. To se například ke konci roku 2008 pohybovalo v některých odvětvích v řádu

¹ Státní úřad statistický. Statistika sociální. Zprávy Státního úřadu statistického Republiky Československé, 1930–1931, roč. XI – XII.

² Ministerstvo práce a sociálních věcí. Integrovaný portál MPSV [online]. 2011 [cit. 2011-05-26]. Vývoj od července 2004

³ Průcha, Václav a kol. (2004): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992: 1. díl období 1918–1945*, s. 399.

desítek procent⁴, k propouštění však došlo až v prvních měsících následujícího roku.

Témata, kterými se LN a MF DNES zabývaly, jsem rozdělil celkem do 13 kategorií: propouštění zaměstnanců, krácení pracovní doby, zavedení střídavé zaměstnanosti, dočasné zastavení výroby, trvalé zastavení výroby, prezentace statistických údajů, změna legislativy související s nezaměstnaností a propouštěním, protesty a stávky, tragédie, popis situace, přenášení důsledků nezaměstnanosti do dalšího vývoje ekonomiky a chování obyvatel, opatření na zmírnění dopadů nezaměstnanosti a přijímání zaměstnanců.

Z celkových 320 článků, které se zabývaly sledovanou problematikou v LN, se ve 100 případech (31,3 %) jednalo o monotematické texty. V MF DNES bylo monotematických zpráv 26 ze 103 (25,2 %). Průměrný počet témat, která připadala na jeden text, pak u LN činil 2,37, u MF DNES 2,79.

Vyšší podíl monotematických textů v LN lze vysvětlit zejména nižší průměrnou délkou článků. Zatímco průměrný počet znaků včetně mezer u textů v MF DNES dosahoval hodnoty 1 919, v případě LN to byla méně než polovina, a to 813 znaků včetně mezer na jeden článek.

Z porovnání pěti nejčastěji zastoupených témat u obou periodik vyplývá, že ve čtyřech případech došlo ke shodě. Deníky se však významně odlišují v tom, jak často nejfrekventovanějším tématům věnovaly svoji pozornost, což částečně souvisí s výše zmíněnými rozdíly v délce textů a průměrném počtu témat na jeden článek.

Nejvíce zastoupeným tématem bylo jak v LN, tak v MF DNES propouštění zaměstnanců. V LN se tímto problémem zabývalo 43,8 % textů, v MF DNES dokonce 74,8 %. Téma propouštění zaměstnanců se pro účely této studie v článku vyskytovalo tehdy, pokud obsahoval informaci o konkrétním případě propouštění, případně zmiňoval tento jev jako následek zhoršené ekonomické situace.

Vysvětlení tohoto výrazného rozdílu v procentuálním zastoupení tématu je několik. Za prvé již zmíněná délka textů – větší rozsah článků v MF DNES zvyšoval pravděpodobnost toho, že v nich bude kombinováno více témat a dojde také ke zmínění tématu nejfrekventovanějšího. Zároveň nelze pominout skutečnost, že v průběhu druhé poloviny roku 2008 přibývalo podle statistik o 34 tisíc více nezaměstnaných než v první polovině roku 1930. Vyšší přírůstek počtu lidí bez práce s sebou logicky nese také častější propouštění. Vliv mělo také chování zaměstnavatelů – na začátku Velké hospodářské krize často namísto propouštění zaměstnanců přistupovali ke krácení pracovní doby, avšak zaměstnanost zůstávala zachována.

Druhým nejčastějším tématem v obou sledovaných obdobích byl popis situace. Do této kategorie jsem řadil texty, které informovaly o dění týkajícím se nezaměstnanosti v souvislostech – například porovnávaly dění ve více podnicích, rozebíraly příčiny aktuálního stavu či předvíдалy možný budoucí vývoj situace. Téma popis situace jsem přiřazoval také ke zprávám, které informovaly o aktuálním dění na trhu práce či v průmyslových podnicích určitého regionu, avšak zpravidla bez uvedení konkrétních statistických údajů.

Procentuální zastoupení tohoto tématu bylo opět vyšší v MF DNES než v LN. Rozdíl však už nedosahoval takových hodnot (46,6 % proti 37,5 %). Vzhledem k tomu, že toto téma bylo vymezeno volněji, než ostatní, není bez zajímavosti také porovnání typů článků, které jsem do něj u srovnávaných periodik zařadil.

Zatímco u LN znamenal popis situace zejména přehled o dění v konkrétním oboru nebo oblasti, MF DNES více využívala srovnání v čase, komentáře ekonomů či prognózy budoucího vývoje. MF DNES také na rozdíl od LN nepřinášela v celostátním vydání ekonomické rubriky pravidelné přehledy o situaci v určitém oboru či oblasti, případně detailní informace o počtu nezaměstnaných a nabídce volných míst ve vybraných regionech. Naopak LN oproti MF DNES zdaleka v takové míře nevyužívaly pro popis situace jako podklad statistiky o tržbách v maloobchodě, vývoji hrubého domácího produktu či průmyslové výroby.

Další pořadí nejfrekventovanějších témat se už odlišuje. Zatímco v LN bylo na třetím místě krácení pracovní doby (37,2 % textů, v MF DNES na pátém místě), v MF DNES obsadilo třetí příčku dočasné zastavení výroby (34 % textů, v LN na šestém místě).

Nižší zastoupení tématu krácení pracovní doby v MF DNES lze vysvětlit již výše zmíněným rozdílným přístupem zaměstnavatelů k zhospořádání výroby, ale také porovnáváním dvou odlišných období roku či různou délkou nároku na placenou dovolenou.

Zatímco v roce 1930 jsem analyzoval první pololetí, v případě roku 2008 šlo o pololetí druhé, které je zakončeno vánočními svátky, během nichž řada podniků přerušuje výrobu. Kvůli nedostatečnému odbytu však v roce 2008 vánoční přerušování výroby trvalo déle, a to zpravidla o jeden až tři týdny. Zaměstnanci v tomto období buď čerpali placenou dovolenou, nebo jim byla vyplácena náhrada mzdy pro překážku na straně zaměstnavatele⁵. V roce 1930 však taková situace nebyla zákonem nijak upravována a při přerušování výroby zaměstnanci neměli žádný nárok na náhradu mzdy.

Problematické bylo v roce 1930 i čerpání dovolené během takového typu odstávky. Celoroční nárok na dovolenou totiž činil 6 dnů (při delší době zaměstnání se délka dovolené zvyšovala v řádu dnů), zatímco v roce 2008 byla minimální výměra stanovena na čtyři týdny v kalendářním roce. V roce 1930 navíc bylo možné čerpat dovolenou pouze v měsících květen až září⁶, z nichž do sledovaného období spadají pouze květen a červen, během nichž však došlo zásluhou sezónních vlivů k zastavení nárůstu nezaměstnanosti a podniky nemusely v tak hojné míře hledat způsoby, kterak zhospořárnit výrobu.

Vedle nejčastěji zmiňovaných témat si zaslouží pozornost také témata opomíjená. Ta se v obou porovnávaných denících opět shodovala: jednalo se o zavedení střídavé zaměstnanosti a tragické události související s nezaměstnaností. V MF DNES se ve druhé polovině roku 2008 v analyzovaném souboru textů ani jedno z těchto témat nevyskytovalo. Střídavá zaměstnanost, jíž je označována situace, kdy část zaměstnanců v jednom období pracuje a část je

⁴ Český statistický úřad. Český statistický úřad [online]. 07.01.2011 [cit. 2011-05-27]. Průmysl, energetika – časové řady: Tab. 1.3 Průmyslové zakázky.

⁵ Obojí upravuje zákoník práce 262/2006 Sb.

⁶ Zákon 67/1925 Sb.

z práce vysazena a v dalším období se vystřídají, tak mezi opatřeními firem k zefektivnění výroby ustoupila jiným úsporným krokům.

Co se tragických událostí (zejména vražd, sebevražd a pokusů o ně) týče, mohla mít na jejich nulové zastoupení ve zpravodajství MF DNES vliv i skutečnost, že v roce 2008 byla míra sebevraždnosti výrazně nižší než v roce 1930 (sebevražda byla příčinou 1,3 % úmrtí, zatímco v roce 1930 byl její podíl 2,2 %).

Všechno se točí kolem aut

Zatímco u četnosti témat, o kterých porovnávaná periodika informovala, je možné dojít k poměrně vysokému počtu shod, u zpravodajství o jednotlivých oborech ekonomiky je situace zcela opačná.

Stejně jako se odlišovala struktura ekonomiky Československa v roce 1930 a České republiky v roce 2008, odlišoval se také seznam oborů hospodářství, o kterých LN a MF DNES nejčastěji informovaly.

Pokud stejně jako u témat zpravodajství porovnáme pětici odvětví, o nichž deníky přinesly nejvíce informací, nedojdeme ani k jediné shodě. LN nejčastěji informovaly o dění ve stavebnictví (22,5 %), textilním a oděvním průmyslu (21,3 %), těžbě (19,4 %), hutnictví (16,6 %) a zpracování dřeva a papírenství (15,3 %). Oproti tomu MF DNES se nejčastěji zabývala výrobou automobilů a komponentů pro automobily (50,5 %), výrobou skla a porcelánu (22,3 %), bankovníctvím a pojišťovnictvím (12,6 %), elektrotechnickým průmyslem (9,7 %) a strojírenstvím (9,7 %). Vzhledem k tomu, že v jednom článku se noviny mohly věnovat více oborům, přesahuje procentuální součet i u první pětice odvětví 100 procent.

Proč nedochází mezi nejčastěji zmiňovanými obory k žádné shodě? Hlavní příčinou je proměna orientace ekonomiky, která během téměř osmi desetiletí nastala. Například podíl obyvatelstva pracujícího v textilním a oděvním průmyslu dosahoval v roce 1930 na území současné České republiky 7,7 %, avšak v roce 2008 to bylo už pouze 1,4 %. Stejná situace je i u dalších třech z pěti nejzmiňovanějších oborů v LN, výjimkou je pouze hutnictví. Toto pravidlo přitom platí i opačně – tedy že obory, o nichž častěji informovala MF DNES, měly v roce 1930 pro ekonomiku výrazně nižší význam než v roce 2008.

Skutečnost, že se popisovaná odvětví v roce 1930 a 2008 odlišují a že je jim přikládána větší váha v období, kdy mají na celkové zaměstnanosti vyšší podíl, však ještě není určující pro potvrzení či vyvrácení předpokladů, že LN a MF DNES věnují větší pozornost oborům, které zaměstnávají více osob nebo těm, ve kterých došlo k největšímu růstu nezaměstnanosti.

V roce 1930 příslušelo nejvíce obyvatel českých zemích k zemědělství, textilnímu a oděvnímu průmyslu, stavebnictví, kovovýrobě a výrobě potravin a nápojů. Z těchto oborů byly mezi pětici nejfrekventovanějších v LN dva: textilní a oděvní průmysl a stavebnictví. Naopak u zemědělství, v němž nacházelo obživu nejvíce obyvatel, předpoklad, že četnost článků o jednotlivých oborech je přímo úměrná jejich podílu na celkové zaměstnanosti, vůbec neplatí. Patří mu totiž až 11. místo z 15 porovnávaných odvětví.

Co se týče vývoje nezaměstnanosti, tak během první poloviny roku 1930 došlo k největšímu nárůstu počtu osob

bez práce v textilním a oděvním průmyslu, následovaly kovovýroba, strojírenství, výroba skla a porcelánu a zemědělství. Při porovnání s pětici oborů, o kterých LN nejčastěji informovaly, tak dochází pouze k jediné shodě, a to u textilního a oděvního průmyslu.

U MF DNES je možné v tomto porovnání nalézt více shod. Největší podíl na zaměstnanosti mělo stavebnictví, následovaly kovovýroba, elektrotechnický průmysl a výroba motorových vozidel. Z těchto oborů patřily do pětice nejfrekventovanějších tři: strojírenství, elektrotechnický průmysl a výroba motorových vozidel. Podobně jako v případě LN bylo opomíjeno zemědělství, tak u MF DNES zůstalo stranou zájmu stavebnictví. Navzdory nejvyššímu podílu na celkové zaměstnanosti bylo až 9. nejčastěji zmiňovaným odvětvím.

Z hlediska vývoje zaměstnanosti byla ve druhé polovině roku 2008 nejhroší situace ve výrobě automobilů a komponentů pro automobily, následovaly textilní a oděvní průmysl, elektrotechnický průmysl, výroba ostatních nekovových minerálních výrobků (významnou podkategorii je zde sklářský průmysl) a kovovýroba. I tentokrát dochází ke třem shodám s pětici oborů, o nichž MF DNES nejčastěji informovala.

Z komparace obsahů sledovaných deníků je tak možné učinit závěr, že ekonomické zpravodajství MF DNES více reflektovalo aktuální vývoj na trhu práce a při výběru odvětví se více než LN věnovalo těm, ve kterých docházelo k výraznějšímu růstu nezaměstnanosti.

Naproti tomu v LN je patrně větší zaměření na těžký průmysl (těžba, hutnictví), v němž existovala větší koncentrace zaměstnanců v jednotlivých závodech, a na stavebnictví, které mělo pozici jakéhosi „spasitelského“ oboru – sezónní vývoj u stavebních prací měl totiž v průběhu prvního pololetí roku 1930 přispět ke snižování nezaměstnanosti.

V případě MF DNES je pak nutné upozornit na výrazně nevyvážené zastoupení oboru výroba automobilů a komponentů pro automobily oproti ostatním odvětvím. I přesto, že v autoprůmyslu došlo k nejcitelnějšímu úbytku počtu zaměstnanců, nebyl rozdíl mezi tímto a dalšími obory natolik výrazný, aby jím bylo možné obhájit tuto nevyváženost. Spíše lze předpokládat, že z výroby automobilů si postupně noviny vytvořily jakýsi symbol nastupující krize, k jehož vzniku dle mého názoru přispěly i texty z předchozích let, které zobrazovaly výrobu automobilů jako odvětví s nejvýraznějším příspěvkem k dynamickému růstu hrubého domácího produktu. Kromě přemíry zpráv o autoprůmyslu považují i u MF DNES za nutné upozornit také na nedostatečně zpravodajství týkající se textilního a oděvního průmyslu, který byl naopak již v předchozích letech považován za skomírající obor. Zřejmě absence jistého bodu zlomu, kdy se z perspektivního odvětví stane problémové, mohla také přispět k nižšímu podílu tohoto odvětví na celkovém počtu zpráv.

Střední Čechy: příliš zpráv, málo nezaměstnaných

Za účelem porovnání četnosti zpravodajství o dění v jednotlivých regionech jsem jako základní srovnávací jednotku používal kraje v jejich současných hranicích.

Mezi pěti nejfrekventovanějšími regiony existují mezi LN a MF DNES dvě shody: v obou denících patřily do první pětice Středočeský a Moravskoslezský kraj. Stejně je

i jejich pořadí v četnosti zastoupení: Středočeský kraj je v LN i v MF DNES nejčastěji zmiňovaným krajem, Moravskoslezský je pak v obou denících na třetím místě. Podobnost lze nalézt i mezi regiony, o kterých periodika informovala nejméně: V obou případech vyšlo nejméně článků o dění ve Zlínském kraji, který patří k regionům nejvíce vzdáleným od hlavního města, bez výraznějšího zastoupení těžkého průmyslu a pouze s mírně nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti.

Podíl zmínek o jednotlivých krajích byl v LN vyrovnanější než v MF DNES. Zatímco LN informovaly o dění ve Středočeském kraji v 11,2 % z celkového počtu textů, MF DNES se tímto regionem zabývala v 40,8 % analyzovaných zpráv.

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že Středočeský kraj byl regionem, který v obou porovnávaných obdobích trápila vysoká nezaměstnanost a četné propouštění. Ve skutečnosti však tato oblast patřila k nejméně postiženým.

V roce 1930 byla podle výsledků sčítání lidu nejvyšší míra nezaměstnanosti v Karlovarském (4,0 %), Libereckém (3,3 %) a Ústeckém kraji (2,9 %). Ve středních Čechách dosahovala míra nezaměstnanosti 2,4 %, což bylo jen mírně nad celostátním průměrem. Při podrobnější analýze zpravodajství ze středních Čech zjistíme, že tři čtvrtiny textů se zabývaly situací na Kladensku, které patřilo k nejprůmyslovějším regionům tehdejšího Československa. Míra nezaměstnanosti v Kladně však byla ještě nižší než činil krajský průměr – dosahovala 2,1 %.

Disproporce mezi mírou nezaměstnanosti a zastoupením jednotlivých regionů v ekonomickém zpravodajství LN se však netýkala pouze středních Čech. Ještě výraznější nesoulad lze vysledovat v případě Moravskoslezského kraje, odkud byla hlášena nejnižší míra nezaměstnanosti, avšak jeho zastoupení v LN bylo třetí nejvyšší (10,9 %). Lze před-

pokládat, že výrazný vliv na počet zpráv o dění v tomto regionu měl jeho průmyslový charakter a strategický význam produkce tamních továren pro národní hospodářství.

O něco menší nesoulad mezi mírou nezaměstnanosti a počtem zpráv u jednotlivých regionů jsem zaznamenal v MF DNES. Z pětice krajů, v nichž byla ve sledovaném období nezaměstnanost nejvyšší, se tři kraje shodují s pěticí regionů, o kterých MF DNES informovala nejčastěji.

Velmi výrazný je však nesoulad v případě Středočeského kraje. Ten vykazoval druhou nejnižší míru nezaměstnanosti ze všech regionů České republiky, avšak svým zastoupením ve zpravodajství MF DNES vyčníval nad všemi ostatními oblastmi.

Hlavní příčina je podobná jako v případě disproporce ve zpravodajství o jednotlivých oborech ekonomiky, a to vysoké zastoupení zpráv o dění v automobilce Škoda Auto v Mladé Boleslavi, která byla v roce 2008 největším zaměstnavatelem v autoprůmyslu. Samotného okresu Mladá Boleslav se týkaly tři čtvrtiny zpráv ze středních Čech, a to i přesto, že zde nebylo zaznamenáno výrazně nadprůměrné tempo růstu počtu lidí bez práce a také míra nezaměstnanosti byla nižší než celostátní průměr.

Navzdory významu společnosti Škoda Auto pro automobilový průmysl i pro hospodářství celé České republiky, je nutno považovat četnost zpráv o dění v této firmě za neodpovídající vývoji nezaměstnanosti v ní.

Celkově lze však konstatovat, že zpravodajství MF DNES týkající se vývoje nezaměstnanosti více reflektovalo dění v jednotlivých regionech než zpravodajství LN. Nesoulad je však stejně jako u porovnávání vývoje a zastoupení oborů ekonomiky natolik výrazný, že lze předpokládat existenci a vliv řady jiných faktorů při výběru zpráv, než byly pouze statistiky o dění v jednotlivých oborech a regionech.